

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Omgang met regels

Plantenga, R.A.

Citation

Plantenga, R. A. (2024, September 26). *Omgang met regels*. SIKS Dissertation Series.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4093852>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4093852>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

6 De invloed van verwerkingsvoorkeur op nalevingsbereidheid

We zagen in het Hoofdstuk 5 dat mensen instrumentele en sociaal-emotionele informatie over regels, op twee verschillende manieren verwerken, (1) op een directe wijze of (2) op een indirecte wijze. Bij de directe wijze is er een rechtstreeks effect van instrumentele informatie op de nalevingsbereidheid. Bij de indirecte wijze wordt het effect van sociaal-emotionele informatie gemedieerd door emoties (emotionele verwerking van regeldruk).

Met ons huidige experiment willen wij onderzoeken of een voorkeur voor informatieverwerking zoals die door de *Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality* (CEST)⁴⁷⁶ wordt gesuggereerd, dit verschil in directe- en indirecte effecten kan verklaren. Wij hebben de CEST in 1.2.1 en 2.5.2 beschreven als één van de *dual-process* theorieën. We gaven daar tevens aan dat de voorkeur voor informatieverwerking meetbaar is gemaakt met de *Rational-Experiential Inventory Test* (REI-40).⁴⁷⁷ Deze test gebruiken wij in ons experiment om de verwerkingsvoorkeur te meten.

In dit hoofdstuk ligt de nadruk op de verwerkingsvoorkeur van de deelnemers. We voeren een experiment uit en de resultaten daarvan vormen de basis voor een antwoord op onze vierde en vijfde onderzoeksvraag⁴⁷⁸, die we hieronder herhalen.

OV4: *Welke rol speelt verwerkingsvoorkeur bij het effect dat het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies heeft op de beleving van regeldruk?*

OV5: *Welke rol speelt verwerkingsvoorkeur bij het effect dat regeldruk heeft op nalevingsbereidheid?*

Het onderzoek is zo ingericht dat de resultaten ons bovendien in staat stellen om onze tweede en derde onderzoeksvraag⁴⁷⁹ te verifiëren. Ter herinnering herhalen wij deze onderzoeksvragen hieronder.

⁴⁷⁶ Epstein 1990, 1994, 2003; Pacini & Epstein 1999.

⁴⁷⁷ Pacini & Epstein 1999.

⁴⁷⁸ Zie 1.4.4.

⁴⁷⁹ Zie 1.4.3.

OV2: Welk effect heeft het schenden van instrumentele en/of sociaal-emotionele belangen door interventies op de beleving van regeldruk?

OV3: Welk effect heeft regeldruk op de nalevingsbereidheid?

In 6.1 beschrijven wij de wijze waarop wij dit onderzoek verrichten. In 6.2 brengen we de driehoeksverhouding zoals wij die ter beantwoording van onze tweede en derde onderzoeksvraag onderzochten opnieuw in kaart en beschrijven wij de resultaten. Hiermee kunnen we de resultaten van ons vorig enquête onderzoek (Enquête -1) verifiëren. In 6.3 beschrijven wij de resultaten ten aanzien van onze vierde en vijfde onderzoeksvraag en brengen wij de invloed van een verwerkingsvoorkeur op de driehoeksverhouding in kaart.

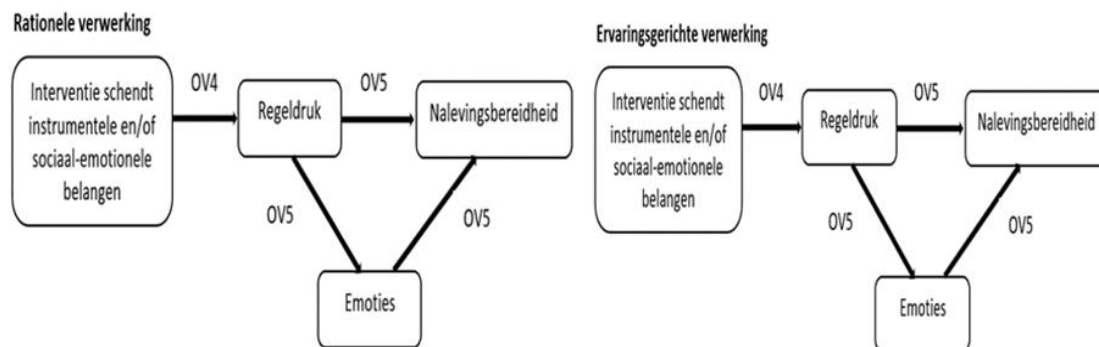
Wij hebben in het experiment dezelfde afhankelijke variabelen gebruikt als in het enquête onderzoek (Hoofdstuk 5) te weten, (1) de ervaring van regeldruk en (2) nalevingsbereidheid. Ook hebben wij dezelfde onafhankelijke variabelen gebruikt met dien verstande dat we de variabelen “straf” en “pakkans” niet verder in het onderzoek betrekken.⁴⁸⁰ We gebruiken hier de onafhankelijke variabelen (1) nut en noodzaak, (2) stem en (3) vertrouwen.

In het experiment scheppen we condities waarin (1) bedreiging van instrumentele belangen wordt beïnvloed door de manipulatie van informatie over “nut en noodzaak” van een regel en (2) bedreiging van sociaal-emotionele belangen wordt beïnvloed door informatie over “het hebben van een stem” en “het hebben van vertrouwen” te manipuleren. We onderzoeken (A) welk effect deze manipulaties hebben op (1) het ervaren van regeldruk en (2) op de bereidheid om de regel na te leven. Daarnaast onderzoeken wij (B) of de ervaren regeldruk na de verstrekte instrumentele- en sociaal-emotionele informatie, het verwachte effect van de manipulaties op de nalevingsbereidheid medieert. Door met de REI de rationele/ervaringsgerichte verwerkingsmodus van de respondenten te meten, kunnen wij tevens de invloed van de verwerkingsmodus op deze effecten onderzoeken.

Figuur 6.1 geeft de conceptuele relaties weer die in dit hoofdstuk worden onderzocht. We verwachten dat informatie over behartiging of schending van instrumentele of sociaal-emotionele belangen een effect heeft op ervaren regeldruk. Naarmate mensen meer regel-

⁴⁸⁰ In Hoofdstuk 5 gaven we aan dat we de onafhankelijke variabelen “straf” en “pakkans” niet verder in het onderzoek betrekken aangezien deze variabelen zich niet in de instrumentele- en sociaal-emotionele dimensies onderscheiden.

druk ervaren zal de nalevingsbereidheid ten aanzien van regels afnemen. De verminderde nalevingsbereidheid bij de ervaring van regeldruk, kan worden veroorzaakt door de emoties die spelen bij het ervaren van regeldruk. Zoals we in Hoofdstuk 5 hebben gezien, kan de rol van emoties variëren. In Hoofdstuk 6 voegen we rationele en ervaringsgerichte informatieverwerking toe, als mogelijke variabele die een rol speelt bij de mate waarin het effect van regeldruk op nalevingsbereidheid wordt beïnvloed door emotionaliteit.

Figuur 6.1: De in OV4 en OV5 te onderzoeken verbanden

Met de onderzoeksresultaten kunnen we (1) de antwoorden op OV2 en OV3, die we in Hoofdstuk 5 gaven, verifiëren en (2) antwoord geven op OV4 en OV5.

6.1 Methode van Onderzoek

Wij behandelen in 6.1.1 eerst de *Deelnemers* en vervolgens geven we in 6.1.2 de beschrijving van de *Rational-Experiential Inventory Test* (REI-40), die wij gebruiken om de verwerkingsvoorkeur van de participanten te meten. In 6.1.3 beschrijven wij *materialen en procedure*. We sluiten deze sectie af met 6.1.4 waarin we de *manipulatiecheck* behandelen.

6.1.1 Deelnemers

In totaal hebben 342 studenten (176 vrouwen, 142 mannen, 3 geslacht niet ingevuld en 21 *outliers* die werden verwijderd⁴⁸¹) van verschillende opleidingen van De Haagse Hogeschool vrijwillig deelgenomen aan het experiment. Ze waren tussen de 17 en 55 jaar (*M*-leeftijd = 23 jaar). Deelnemers werden benaderd door hun eigen docent of de onderzoeker. Aan hen werd

⁴⁸¹ De inspectie van de antwoordformulieren vooraf, bracht 21 extreme *outliers* aan het licht die uit de dataset werden verwijderd. Deze *outliers* hadden betrekking op deelnemers die duidelijk niet serieus probeerden de vragen te beantwoorden.

gevraagd of ze wilden meewerken. Deelnemers werden vervolgens willekeurig toegewezen aan één van de condities van het experiment. Het experiment had een 2 (instrumentele manipulatie: nut/noodzaak versus geen nut/noodzaak) x 2 (sociaal-emotionele manipulatie: stem/vertrouwen versus geen stem/vertrouwen) *between subjects* ontwerp. Er waren derhalve vier verschillende versies te verdelen. Per versie van de enquête namen ongeveer 80 participanten deel.

6.1.2 De Rational-Experiential Inventory (REI-40)

De voorkeur voor informatieverwerking is met de *Rational-Experiential Inventory* (REI-40)⁴⁸² meetbaar gemaakt. De REI-40 is een vragenlijst die uit 40 beweringen bestaat. Respondenten kunnen op een vijfpunts-Likertschaal⁴⁸³ aangeven in welke mate zij het met deze bewering eens of oneens zijn (1 = geheel mee eens; 5 = geheel mee oneens). De REI bestaat uit twee dimensies welke corresponderen met de twee wijzen van informatieverwerking. De intuïtieve dimensie is gebaseerd op de door de psychologie beschreven persoonskenmerk *faith in intuition* (FI) en de rationele dimensie op het persoonskenmerk *need For cognition* (NFC). De NFC zijn we als persoonskenmerk in Hoofdstuk 3 reeds tegengekomen, waar we een aantal gedragswetenschappelijke inzichten behandelden die (mogelijk) konden bijdragen aan een beter begrip van de wijze waarop mensen regeldruk ervaren.⁴⁸⁴ NFC werd daar omschreven als “de mate waarin mensen graag over (complexe) zaken nadenken.” Onderzoekers verwijten beleidsmakers in dat hoofdstuk dat zij vooral uitgaan van burgers met (onder andere) een hoge *need for cognition* terwijl er zowel op emotioneel als op cognitief (rationeel) niveau fundamentele verschillen bestaan tussen burgers.

Iedere schaal bestaat uit 20 beweringen en de schaalscores worden berekend door het gemiddelde van de 20 items te nemen. De scores voor ervaringsgerichtheid en rationaliteit worden gevormd door het gemiddelde van hun schalen. Het invullen van de test vergt 10 tot 15 minuten.

⁴⁸² Epstein et al. 1998; Pacini & Epstein 1999; De REI-40 is beschikbaar op: https://www.researchgate.net/publication/319444554_Rational-Experiential_Inventory-40_REI-40.

⁴⁸³ Wij gebruiken in onze onderzoeken een 7 puntenschaal.

⁴⁸⁴ Het WRR rapport 2009.

6.1.3 *Materialen en procedure*

We gebruikten in het experiment meerdere vignettes. De deelnemers kregen een scenario voorgelegd om (a) de onafhankelijke variabelen te manipuleren en (b) de afhankelijke variabelen te meten. Studenten werden uitgenodigd om deel te nemen aan een onderzoek naar *de invloed van regels in het algemeen*. In sommige gevallen deelden docenten het materiaal in de klas uit, in andere gevallen benaderde de onderzoeker studenten op de hogeschool.

Het experiment begon met een geïnformeerde toestemming. Dit wil zeggen dat de onderzoeker de deelnemer informeert over de aard van het onderzoek waarna de deelnemer instemt met deelname. Daarna volgden vijf demografische vragen, die identiek zijn aan de vragen die in onze vorige enquête onderzoek (Enquête-1) werden gebruikt.

Op de daarop volgende pagina werd een beschrijving gegeven van het scenario en de deelnemers werden gevraagd om het scenario nauwgezet te lezen en zich hiervan op zorgvuldige wijze een voorstelling te maken. Het scenario ging over een ongemakkelijk aanvoelende regel met betrekking tot brandveiligheid. De regel bepaalt de plek in het bedrijfspand waar een brandslang opgehangen moet worden en deze plek is in de praktijk van het scenario ongemakkelijk. Het begin van het scenario was voor alle proefpersonen gelijk en luidde zoals hieronder aangegeven.

Beeld je de volgende situatie in:

Je koopt als zelfstandige ondernemer een bedrijfspand op een bedrijventerrein. De manager van het bedrijventerrein belast met het opstellen van een “Reglement Brandveiligheid” voor het gehele terrein stuurt jou een concept van dit reglement. Hierin staat een regel die jou verplicht een brandhaspel (met spuit en aansluiting op de waterleiding) op te hangen op een plek in je bedrijf die jou niet goed uitkomt.

Je gaat op onderzoek uit en na bestudering van Het Bouwbesluit 2012, de Wet Milieubeheer, de Arbeidsomstandighedenwet (Arbowet) en de Wet Veiligheidsregio's begrijp je dat je niet alleen een brandhaspel moet aanschaffen maar dat je deze ook inderdaad op een bepaalde plek en wijze moet ophangen. Bovendien moet je deze onderhouden volgens uitgebreide en strikte onderhoudsnormen. Er zijn verschillende overheidsinstanties die hierover waken en ook je verzekeringsmaatschappij eist dat je deze normen strikt nakomt. Je moet deze haspel zelf periodiek inspecteren op allerlei facetten en hiervan een administratie bijhouden.

Daarna volgden nog twee tekstgedeelten waarin de deelnemers steeds één van de instrumentele manipulaties en één van de sociaal-emotionele manipulaties ontvangen.

Instrumentele manipulatie

De instrumentele manipulatie bestond uit informatie over het al dan niet nuttig en noodzakelijk zijn van de regel inzake brandveiligheid. Hier vragen wij de deelnemers zich een situatie in te denken waarin, afhankelijk van de in te vullen versie, de regel nut en noodzaak heeft of juist niet.

In het geval van “wel nut en noodzaak” werd proefpersonen verteld dat:

In een rapport over brandveiligheid in Nederland lees je dat het hebben van een goed functionerende brandhaspel veel nut en noodzaak heeft. Dit brandblusmiddel blijkt zeer efficiënt bij de bestrijding van een beginnende brand en kan gemakkelijk bediend worden. Schade blijkt hierdoor aanzienlijk beperkt te worden. Je kunt er van uitgaan dat deze regel uit het reglement nut en noodzaak heeft.

In het geval van “geen nut en noodzaak” werd proefpersonen verteld dat:

Door de aard van je bedrijf is het risico op een “metaalbrand” aanwezig. Een metaalbrand mag je beslist niet met water blussen. Bovendien staat er veel elektrische apparatuur waardoor er eveneens niet met water geblust mag worden. Het hebben van een brandhaspel heeft daarom voor jouw bedrijf geen nut of noodzaak. Je kunt er van uitgaan dat deze regel uit het reglement voor jouw bedrijf dus geen nut en noodzaak heeft.

Sociaal-emotionele manipulatie

De sociaal-emotionele manipulatie bestond uit informatie over het al dan niet hebben van een “stem” en “vertrouwen” in de brandveiligheidsprocedure. Het hebben van een stem werd door ons opgevat als de gelegenheid voor de deelnemers om hun mening te geven over de te nemen beslissingen, waarbij de autoriteit ook oprecht luistert. Vertrouwen wordt, eveneens als in het vorige enquête onderzoek, opgevat als de beleving dat de autoriteit de fundamentele waarden van het groepslid deelt en deze ook zal beschermen.⁴⁸⁵ Wij vroegen onze deelnemers daarom zich een situatie in te beelden waarin er (afhankelijk van de in te vullen versie al dan niet) oprecht naar hun mening wordt geluisterd en waarbij de autoriteit de belangen (afhankelijk van de in te vullen versie al dan niet) deelt en deze ook (afhankelijk van de in te vullen versie al dan niet) zal beschermen.

Dus, respondenten in de *wel stem en vertrouwen* conditie lazen het volgende:

⁴⁸⁵ Tyler & Lind 1992; Tyler & Huo 2002.

De manager van het bedrijventerrein neemt een beslissing over de definitieve versie van het “Reglement Brandveiligheid”, maar vraagt voordat besloten wordt om jouw mening en zal hier ook oprecht naar luisteren. Je kunt er op vertrouwen dat de manager je belangen deelt en je belangen zal beschermen.

Respondenten in de *niet stem en vertrouwen* conditie lezen het volgende:

De manager van het bedrijventerrein neemt een beslissing over de definitieve versie van het “Reglement Brandveiligheid”, maar vraagt voordat besloten wordt niet om jouw mening en zal hier ook niet oprecht naar luisteren. Je kunt er niet op vertrouwen dat de manager je belangen deelt en je belangen zal beschermen.

De opdracht

Na het lezen van het scenario werd de deelnemers gevraagd om twee uitspraken te beoordelen. De eerste uitspraak (1A) ging over de bereidheid om zich aan de regel te houden: “Ik ben bereid om de regel op te volgen, die vereist dat ik de brandslang op de aangewezen locatie ophang.” De tweede uitspraak (1B) ging over het ervaren van regeldruk: “De regel, die mij verplicht de brandslang op de aangewezen locatie op te hangen, geeft mij een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie (regeldruk).”

Manipulatiecheck

Als manipulatiecheck werd aan de deelnemers gevraagd om op twee uitspraken te reageren. Het is bedoeld om te beoordelen in hoeverre er bij het invullen van de vragenlijst rekening wordt gehouden met de informatie in het scenario.

(1) Wel nut en noodzaak conditie

Aan respondenten in de *wel nut en noodzaak* conditie werd gevraagd om hun mate van instemming aan te geven met de stelling “In de situatiebeschrijving is aangegeven dat ik er van uit kon gaan dat de regel voor mijn bedrijf nut en noodzaak heeft. Ik ben er bij de invulling van vraag 1A en 1B vanuit gegaan dat deze regel voor mijn bedrijf nut en noodzaak heeft.”

(2) Geen nut en noodzaak conditie

In de *geen nut en noodzaak* conditie werd de formulering van de vraag omgedraaid en luidde: “In de situatiebeschrijving is aangegeven dat ik er van uit kon gaan dat de regel voor mijn bedrijf geen nut en noodzaak heeft. Ik ben er bij de invulling van vraag 1A en 1B vanuit gegaan dat deze regel voor mijn bedrijf geen nut en noodzaak heeft.”

(3) Wel stem en vertrouwen conditie

In de *wel stem en vertrouwen* conditie werd gesteld: “In de situatiebeschrijving is aangegeven dat de manager naar mijn mening vraagt en hier ook oprecht naar luistert en dat ik er op kan vertrouwen dat de manager mijn belangen deelt en deze belangen zal beschermen. Ik ben er,

bij de invulling van vraag 1A en 1B, vanuit gegaan dat de manager naar mijn mening vraagt en hier ook oprecht naar luistert en dat ik er op kan vertrouwen dat de manager mijn belangen deelt en deze belangen zal beschermen.

(4) Geen stem en vertrouwen conditie

In de *geen stem en vertrouwen* conditie werd de formulering van de vraag weer omgedraaid en stelden wij: “In de situatiebeschrijving is aangegeven dat de manager niet naar mijn mening vraagt en hier ook niet oprecht naar luistert en dat ik er niet op kan vertrouwen dat de manager mijn belangen deelt en deze belangen zal beschermen. Ik ben er, bij de invulling van vraag 1A en 1B, vanuit gegaan dat de manager niet naar mijn mening vraagt en hier ook niet oprecht naar luistert en dat ik er niet op kan vertrouwen dat de manager mijn belangen deelt en deze belangen zal beschermen.”

Alle items werden beantwoord door op een zevenpunten beoordelingsschaal (de Likert-schaal)⁴⁸⁶ aan te geven in hoeverre ze het met de uitspraak eens waren (van zeer mee oneens tot zeer mee eens).

Het vervolg

De deelnemers kregen vervolgens veertig items van de *Rational-Experiential Inventory* (REI)⁴⁸⁷ voorgelegd om individuele verschillen in informatieverwerking te meten. Ook hier werden alle items beantwoord op een zevenpunten beoordelingsschaal (Likert schaal), waarin tot uitdrukking werd gebracht dat naarmate hoger wordt gescoord, de onderschrijving van de uitspraak toeneemt. Wij gebruiken een Nederlandse versie van de REI, die zorgvuldig is vertaald en geverifieerd.⁴⁸⁸

De ervaringsgerichte schaal van de REI heeft een betrouwbaarheidscoëfficiënt (Cronbach's alpha) van $\alpha = .88$. De ervaringsgerichte schaal van de REI is eveneens betrouwbaar (Cronbach's alpha van $\alpha = .85$). Pacini en Epstein⁴⁸⁹ rapporteren schaalbetrouwbaarheden van $\alpha = .87$ voor de ervaringsgerichte schaal en $\alpha = .90$ voor de rationele schaal. Het invullen van

⁴⁸⁶ De Likertschaal bestaat uit een serie stellingen over een onderwerp, waarover de respondent zijn mate van instemming kan aangeven. Iedere antwoordmogelijkheid krijgt een nummer toegekend, zodat de data voorzien wordt van een ordinaal meetniveau. Wij kiezen voor een 7-punts schaal omdat deze meer spreiding in de data levert dan een 5-punts schaal en daardoor een meer genuanceerd en meer uitvoerig beeld van de resultaten oplevert.

⁴⁸⁷ Dit is de herziene versie van de REI; Pacini & Epstein 1999.

⁴⁸⁸ Deze versie werd ter beschikking gesteld door Witteman en eerder gebruikt in het onderzoek van Witteman, van den Bercken, Claes & Godoy 2009.

⁴⁸⁹ Pacini & Epstein 1999.

de vragenlijsten duurt ongeveer twintig minuten. Na het invullen van de vragenlijsten konden de deelnemers hun e-mailadres achterlaten als ze geïnteresseerd zijn in de resultaten van het onderzoek.

6.1.4 Manipulatiecheck

Met *one-sample t-tests* is te analyseren of het gemiddelde van een steekproef significant verschilt van een bepaalde waarde⁴⁹⁰, in ons geval het middelpunt van de schaal. Wij kunnen hiermee meten of deelnemers significant hoger of lager scoren dan dit middelpunt. Zo kunnen we vaststellen of de manipulatiechecks succesvol zijn geweest. De resultaten van de *one-sample t-tests* op de manipulatiechecks laten zien dat de sociaal-emotionele manipulaties ($t(320) = 11.20, p < .001, M = 4.85$) en instrumentele manipulaties ($t(320) = 8.85, p < .001, M = 4.79$) succesvol hadden gewerkt (met 4 als middelpunt van de schaal).

Met Multivariate variantieanalyse (MANOVA)⁴⁹¹ zijn de gemiddelden van meer dan twee groepen met elkaar te vergelijken. Wij gebruikten hiervoor een 2 (sociaal-emotionele manipulatie: stem/vertrouwen vs. geen stem/vertrouwen) X 2 (instrumentele manipulatie: nut/noodzaak vs. geen nut/noodzaak) Multivariate variantieanalyse met de manipulatiechecks als afhankelijke variabelen. Deze analyse liet zien dat alleen het effect van de instrumentele manipulaties op de instrumentele manipulatiecheck (zeer) significant was ($F(1, 317) = 22.38, p < .001$). Er waren verder geen andere significante hoofdeffecten of interacties (alle $ps > .10$). Het verschil tussen de gemiddelde score van nut/noodzaak ($M = 5.20$) versus geen nut/noodzaak ($M = 4.38$) was echter vrij groot. Dit verschil hadden we niet verwacht omdat de participanten binnen beide condities werden gevraagd of zij bij beantwoording ook inderdaad uitgegaan zijn van de informatie die in de manipulatie gegeven werd. We verwachtten derhalve dat er op de manipulatiechecks hoog gescoord zou worden, ongeacht in welke conditie participanten zich bevonden. Om de invloed van deelnemers die de manipulatie-informatie mogelijk hadden genegeerd uit te sluiten, besloten we om alleen die participanten bij de verdere analyses te betrekken die bij de manipulatiechecks een score van 4 of hoger aangaven (voor zowel de sociaal-emotionele manipulatie als bij de instrumentele manipulatie).

⁴⁹⁰ Field 2018.

⁴⁹¹ Field omschrijft de MANOVA als een familie van tests die de basisvariantieanalyse uitbreiden naar situaties waarin meer dan één uitkomstvariabele is gemeten. Field 2009, p. 790.

Hiermee werden 90 respondenten uitgesloten. Na deze uitsluitingsprocedure, vonden we niet langer een significant verschil tussen de instrumentele condities, $F(1, 227) = 2.62, p = .107, ns$.

6.2 Onderzoekresultaten ten aanzien van OV2 en OV3

De resultaten van het Enquête-1 onderzoek, dat in Hoofdstuk 5 is beschreven, lieten zien dat instrumentele en sociaal-emotionele rechtvaardigheidsinformatie zowel de beleving van regeldruk als de nalevingsbereidheid op verschillende wijze beïnvloeden. Het lijkt erop dat een besluit tot naleving langs twee verschillende routes wordt genomen, een directe route tussen rechtvaardigheidsinformatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van emotionele reacties verloopt en een indirecte route die zeer wel afhankelijk is van emotionele reacties. Met ons experiment onderzochten we of we deze resultaten konden verifiëren. We analyseerden hiervoor de driehoeksverhouding tussen (1) instrumentele- (nut en noodzaak) en sociaal-emotionele (stem en vertrouwen) informatie, (2) beleving van regeldruk en (3) de nalevingsbereidheid.

In 6.2.1 geven wij de resultaten weer van het correlatieonderzoek tussen beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid. In 6.2.2 onderzoeken wij de driehoeksverhouding tussen (1) rechtvaardigheidsinformatie, (2) beleving van regeldruk en (3) nalevingsbereidheid. In 6.2.3 onderzoeken wij of regeldruk, net zoals wij in het vorig onderzoek zagen, een mediërende rol heeft op het effect dat rechtvaardigheidsinformatie heeft op de nalevingsbereidheid. In 6.2.4 trekken wij onze conclusies uit de resultaten.

6.2.1 *Correlatie tussen beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid*

Net als in het Enquête-1 onderzoek, gaf correlatieanalyse (Pearson) een significant negatief verband aan tussen de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid, $r = -.41, p < .001$ (2-tailed). Dit betekent dat naarmate de regeldruk toeneemt, de bereidheid om de regel op te volgen afneemt en vice versa. In de condities waar de regel al dan niet nut/noodzaak heeft en in de condities waar er al dan niet stem/vertrouwen is, heeft de beleving van regeldruk een significant negatief verband met de nalevingsbereidheid.

6.2.2 *Rechtvaardigheidsinformatie, beleving van regeldruk en nalevingsbereidheid*

Met een 2 (sociaal-emotionele manipulatie: stem/vertrouwen vs. geen stem/vertrouwen) x 2 (instrumentele manipulatie: nut/noodzaak vs. geen nut/noodzaak) multivariate variantieanalyse (MANOVA) onderzochten wij het effect van de manipulaties op de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid. De gemiddelde waarden zijn weergegeven in Tabel 6.1.

We onderzoeken eerst of de rechtvaardigheidsinformatie een verschillend effect heeft op (a) de beleving van regeldruk en (b) de nalevingsbereidheid. De analyse levert significante effecten op voor zowel de sociaal-emotionele manipulatie $F(2, 224) = 4.02, p = .019$, als voor de instrumentele manipulatie, $F(2, 224) = 19.98, p < .001$. Dit geldt ook voor de interactie tussen beide manipulaties, $F(2, 224) = 5.07, p = .007$. Het geeft aan dat de sociaal-emotionele manipulaties en de instrumentele manipulaties, zowel afzonderlijk als in interactie, een verschillende invloed uitoefenen op de beleving van regeldruk in vergelijking met de nalevingsbereidheid.

Verder onderzoek toont aan dat de instrumentele manipulatie zowel de beleefde regeldruk, $F(1, 225) = 8.30, p = .004$ als de nalevingsbereidheid, $F(1, 225) = 39.59, p < .001$, beïnvloedt. Zoals Tabel 6.1 laat zien, vertonen deelnemers die worden geïnformeerd dat de regel nut/noodzaak heeft een hogere nalevingsbereidheid dan deelnemers die informatie krijgen dat de regel geen nut/noodzaak heeft ($M = 5.05$ vs. $M = 3.79$). Bovendien beleven deelnemers die waren geïnformeerd dat de regel nut/noodzaak had, minder regeldruk dan degenen die informatie kregen dat de regel geen nut/noodzaak had ($M = 4.05$ vs. $M = 4.63$).

De sociaal-emotionele manipulatie heeft eveneens invloed op zowel de beleving van regeldruk, $F(1, 225) = 6.62, p = .011$ als op de nalevingsbereidheid, $F(1, 225) = 4.10, p = .044$. Indien deelnemers informatie krijgen dat zij bij hun beslissing een “stem en vertrouwen” krijgen dan (1) beleven ze een lagere regeldruk (bij wel stem/vertrouwen $M = 4.03$ vs. $M = 4.54$ bij geen stem/vertrouwen) en (2) hebben ze een hogere nalevingsbereidheid (bij wel stem/vertrouwen $M = 4.74$ vs. $M = 4.21$ bij geen stem/vertrouwen).

Als we nalevingsbereidheid en regeldruk afzonderlijk analyseren, blijkt de interactie tussen sociaal-emotionele manipulaties en instrumentele manipulaties bij de nalevingsbereidheid significant te zijn, $F(1, 225) = 10.17, p = .002$, terwijl dit bij de beleving van regeldruk niet het geval blijkt, $F(1, 225) = 1.53, p > .217$. Met paarsgewijze vergelijkingen kan dit verschil worden geduid. We vinden dat de nalevingsbereidheid bij de aanwezigheid van nut/noodzaak

van de regel ten opzichte van de afwezigheid van nut/noodzaak weliswaar ook bij de afwezigheid van stem/vertrouwen hoger is, $F(1, 114) = 3.97$, $p < .049$, maar dat het verschil tussen wel en geen “nut/noodzaak” veel sterker is als er wel “stem/vertrouwen” is, $F(1, 114) = 58.31$, $p < .001$.

Tabel 6.1: Gemiddelden en Standard Deviatie van de nalevingsbereidheid en de beleving van regeldruk binnen de vier condities ($n = 229$)

Uitspraak		Experimentele condities			
		Nut/noodzaak	Nut/noodzaak	Geen nut/noodzaak	Geen nut/noodzaak
		x	x	x	x
		Stem/vertrouwen	Geen stem/vertrouwen	Stem/vertrouwen	Geen stem/vertrouwen
Ik ben bereid de regel na te leven	n	64	63	49	53
	M (SD)	5.56 (1.17)	4.52 (1.62)	3.67 (1.46)	3.91 (1.72)
	n	64	63	49	53
De regel geeft mij een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie	M (SD)	3.67 (1.52)	4.43 (1.56)	4.49 (1.31)	4.75 (1.53)

6.2.3 Mediërende effecten

Met hiërarchische regressie analyse onderzoeken we vervolgens of de beleving van regeldruk een mediërende invloed heeft op het effect dat beide manipulaties hebben op de nalevingsbereidheid. Eerst berekenen we de (enkelvoudige) lineaire regressie tussen de manipulaties en de nalevingsbereidheid. In een vervolgstap voerden we de *beleefde regeldruk* in als een extra onafhankelijke variabele.

In overeenstemming met de boven gerapporteerde MANOVA-resultaten, zien we eerst zowel bij de sociaal-emotionele als bij de instrumentele manipulatie significante effecten. Als we naar de gevolgen van de toevoeging van de *beleefde regeldruk* variabele kijken zien we echter een opvallend gevolg. Het effect van de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid verandert niet ($\beta = .37$, $p < .001$ ervoor en $\beta = .31$, $p < .001$ erna), maar het effect van de sociaal-emotionele manipulatie op de nalevingsbereidheid wel. Het effect verandert van significant naar niet-significant ($\beta = .14$, $p < .02$ ervoor en $\beta = .08$, $p = .15$ erna).

Gezien de significante effecten van beide manipulaties op de beleefde regeldruk (respectievelijk $\beta = -.18$, $p < .01$ voor de instrumentele manipulatie en $\beta = -.17$, $p < .01$ voor de sociaal-emotionele manipulatie) en het sterke effect van de beleefde regeldruk op de nalevingsbereidheid ($\beta = -.41$, $p < .001$), kunnen we verwachten dat de Sobel's-test aangeeft dat

de beleving van regeldruk zowel op de sociaal-emotionele- als op de instrumentele manipulaties een significante mediërende rol speelt, Sobel's $z > 2.56$, $ps < .02$.

Uit de bevinding dat alleen de impact van de sociaal-emotionele manipulatie, na de opname van de beleefde regeldruk in de test niet-significant wordt gemaakt kunnen wij echter concluderen

- (1) dat *vooral de sociaal-emotionele manipulatie* door de beleefde regeldruk wordt beïnvloed,
- (2) en dat de *instrumentele manipulatie een directe invloed lijkt* te hebben gehad op de nalevingsbereidheid.

6.2.4 Verificatie van de antwoorden op OV2 en OV3

Net als in het vorige onderzoek (Enquête-1) blijkt instrumentele- en sociaal-emotionele informatie verschillende invloeden uit te oefenen op zowel de beleving van regeldruk als op de nalevingsbereidheid. Ten aanzien van OV2 en OV3 bevestigt het experiment de belangrijkste bevindingen uit het Enquête-1 onderzoek. Zo vinden wij in de experimentele studie eveneens een sterke, negatieve correlatie tussen de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid (OV3).

We onderzochten ook welke rol rechtvaardigheidsinformatie hierbij speelde⁴⁹². Net als in het Enquête-1 onderzoek, ontdekken we dat sociaal-emotionele en instrumentele rechtvaardigheidsinformatie de beleefde regeldruk en de nalevingsbereidheid op verschillende wijze beïnvloeden (OV2). In het experiment zien we echter dat zowel instrumentele als sociaal-emotionele informatie significante invloed heeft op zowel de beleving van regeldruk als op de nalevingsbereidheid⁴⁹³. De informatie dat de regel al dan niet nut/noodzaak heeft zorgt voor het sterkste effect op zowel de beleving van regeldruk als op de nalevingsbereidheid. Deze instrumentele informatie heeft echter weer een sterkere invloed op de nalevingsbereidheid dan op de beleving van regeldruk. De sociaal-emotionele rechtvaardigheidsinformatie heeft juist een sterkere invloed op de beleving van regeldruk dan op de nalevingsbereidheid. We noteerden in de conditie waar de regel nut/noodzaak heeft een lagere beleving van regeldruk en een hogere nalevingsbereidheid in vergelijking met de conditie waar de regel geen

⁴⁹² Zie 6.2.2.

⁴⁹³ Zie 6.2.2.

nut/noodzaak heeft. Ook in de conditie waar er stem/vertrouwen is zien wij een lagere beleving van regeldruk en een hogere nalevingsbereidheid in vergelijking met de conditie waar er geen stem/vertrouwen is. We constateren vervolgens dat de interactie tussen sociaal-emotionele en instrumentele rechtvaardigheidsinformatie significant invloed uitoefent op de nalevingsbereidheid.

Net als bij het Enquête-1 onderzoek toont analyse bij het experiment aan dat de beleving van regeldruk, het effect dat sociaal-emotionele informatie heeft op de nalevingsbereidheid, medieert⁴⁹⁴. In het enquête-1 onderzoek zagen we dat het effect dat instrumentele informatie heeft op de nalevingsbereidheid veel zwakker door de beleving van regeldruk wordt gemedieerd dan het effect dat sociaal-emotionele informatie heeft op de nalevingsbereidheid. In het experiment zien we dat de beleefde regeldruk het effect dat instrumentele informatie op de nalevingsbereidheid heeft niet medieert.

Dit resultaat lijkt de suggestie uit Enquête-1 te bevestigen dat er twee routes zijn waarlangs een besluit tot naleving wordt genomen. Ook in het experiment vinden wij bewijs voor een directe route tussen instrumentele regeldrukinformatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van de beleving van regeldruk verloopt en een indirecte route tussen sociaal-emotionele informatie en nalevingsbereidheid die wel sterk wordt beïnvloed door de beleving van regeldruk.

6.3 Invloed verwerkingsvoorkeur op driehoeksverhouding (OV4 en OV5)

In 6.3 onderzoeken we de impact van de individuele verschillen in ervaringsgerichte- en rationele informatieverwerking op de hierboven beschreven processen. We behandelen in 6.3.1 eerst de wijze waarop wij de verwerkingsvoorkeur hebben gemeten. In 6.3.2 beschrijven wij de invloed van de verwerkingscondities op beide rechtvaardigheidsmanipulaties. Vervolgens schetsen we in 6.3.3 de invloed van de verwerkingscondities op de instrumentele manipulatie en in 6.3.4 de invloed van de verwerkingscondities op de sociaal-emotionele manipulatie. In 6.3.5 behandelen wij de invloed van de verwerkingscondities op het mediërend effect van regeldruk. We sluiten deze sectie en tevens het hoofdstuk af met 6.3.6 waarin we onze conclusies formuleren en antwoord geven op OV4 en OV5.

⁴⁹⁴ Zie 6.2.3.

6.3.1 Verwerkingsvoorkeur

Eerst dienen wij, op basis van de resultaten van de REI, te bepalen welke groep respondenten een (sterke) voorkeur heeft voor ervaringsgerichte verwerking en welke groep een (sterke) voorkeur heeft voor rationele verwerking. De statistiek gebruikt voor zo'n indeling dikwijls de mediaan⁴⁹⁵. Wij hebben daarom een ervaringsgerichte- en een rationele verwerkingsconditie gecreëerd door de mediaan van de ervaringsgerichte subschaal van de REI ($Mdn = 4.65$) en de mediaan van de rationele subschaal ($Mdn = 4.8$) te bepalen. Respondenten werden aan de ervaringsgerichte verwerkingsconditie toegewezen als hun score op de ervaringsgerichte subschaal hoger was dan de mediaan en hun score op de rationele subschaal lager was dan de mediaan. Zij werden aan de rationele verwerkingsconditie toegewezen als hun score op de rationele subschaal hoger was dan de mediaan en hun score op de ervaringsgerichte subschaal lager was dan de mediaan. Deelnemers met scores boven de mediaan op beide subschalen en deelnemers met scores onder de mediaan op beide subschalen werden verwijderd.

6.3.2 Invloed verwerkingscondities

Een MANOVA met de verwerkingscondities als onafhankelijke variabelen en de beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid als afhankelijke variabelen liet zien dat de verwerkingscondities geen significante effecten hadden op de afhankelijke variabelen, $F_s(1, 99) > 1.26$, $ps > .27$. Een voorkeur in informatieverwerking had noch effect op de bereidheid om de regel na te leven noch op de beleving van regeldruk.

In subsectie 6.3.3 zullen we echter zien dat het gemeenschappelijk effect van de verwerkingscondities en de manipulaties op de nalevingsbereidheid (en op de intermediaire rol van de ervaren regeldruk in dit effect) opmerkelijk waren.

6.3.3 Verwerkingsconditie en instrumentele manipulatie

Als eerste werden in een 2×2 MANOVA⁴⁹⁶ de verwerkingscondities en de instrumentele manipulaties ingevoerd als onafhankelijke variabelen en de beleefde regeldruk en de nalevingsbereidheid als afhankelijke variabelen. Naast een reeds gemeld significant verschil tussen het

⁴⁹⁵ De mediaan is de middelste score van een reeks geordende observaties. Field 2018.

⁴⁹⁶ Multivariate variantieanalyse (MANOVA) is een familie van tests die de basisvariantieanalyses uitbreiden naar situaties waarin meer dan één afhankelijke variabele wordt gemeten, zie Field 2018.

effect van de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid ten opzichte van diens effect op de beleefde regeldruk, $F(1, 96) = 6.07, p = .003$, bracht de analyse ook een significant effect aan het licht tussen de rationele verwerkingsconditie en de instrumentele manipulatie ($F(1, 96) = 4.23, p = .017$). Dit significant effect suggereert dat het effect van de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid, in vergelijking met het effect op de beleefde regeldruk, varieert als een functie van de rationele conditie (zie Tabel 6.2 voor de relevante gemiddelden).

Tabel 6.2: Gemiddelden en Standard Deviatie van de nalevingsbereidheid en beleefde regeldruk binnen de vier condities (n=100)

Uitspraak		Experimentele condities			
		Nut/noodzaak	Nut/noodzaak	Geen nut/noodzaak	Geen nut/noodzaak
		x	x	x	x
		Ervaringsgericht	Rationeel	Ervaringsgericht	Rationeel
Ik ben bereid de regel na te leven	n	29	26	19	27
	M (SD)	5.17 (1.49)	4.92 (1.70)	4.05 (1.68)	3.78 (1.81)
De regel geeft mij een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie	n	29	26	19	27
	M (SD)	3.55 (1.43)	4.58 (1.58)	5.01 (1.27)	4.41 (1.76)

Met een univariate ANOVA-test⁴⁹⁷ onderzoeken wij vervolgens welke effecten de onafhankelijke variabelen, *instrumentele manipulatie* en *verwerkingscondities*, hebben op de afzonderlijke afhankelijke variabelen. Met deze test kunnen wij toetsen of de gemiddelden van de groepen aan elkaar gelijk zijn. Deze test toont een significant hoofdeffect aan van de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid, $F(1, 97) = 11.35, p = .001$ (in de conditie waar de regel nut/noodzaak heeft is de nalevingsbereidheid groter dan in de conditie waar nut/noodzaak ontbreekt, $M = 5.05$ vs. $M = 3.89$). De instrumentele manipulatie heeft bovendien een significant hoofdeffect op de beleefde regeldruk, $F(1, 97) = 4.62, p = 0.034$ (in de conditie waar de regel nut/noodzaak heeft wordt minder regeldruk beleefd dan in de conditie waar nut/noodzaak ontbreekt, $M = 4.03$ vs. $M = 4.67$).

⁴⁹⁷ De Analysis of Variance test (ANOVA) is een statistische procedure die de *F*-ratio gebruikt om de algehele pasvorm van een lineair model te testen. In experimenteel onderzoek wordt dit lineaire model meestal gedefinieerd in termen van groepsgemiddelden en de resulterende ANOVA is daarom een algemene test of groepsgemiddelden verschillen, zie Field 2018.

Verder vinden we een significante “verwerkingsconditie x instrumentele manipulatie” interactie op de beleefde regeldruk, $F(1, 97) = 7.27, p = .008$. Deze interactie heeft geen significant effect op de nalevingsbereidheid $F(1, 97) = .001, p = .970$.

Vervolgens zien we dat alleen (zeer) ervaringsgerichte deelnemers regeldruk binnen de instrumentele condities op verschillende wijze ervaren. In de conditie waar de regel nut/noodzaak heeft ervaren zij een lagere regeldruk dan in de conditie waar nut/noodzaak van de regel ontbreekt, $F(1, 46) = 13.81, p = .001$ ($M = 3.55$ vs. $M = 5.05$). Rationele deelnemers laten geen significant verschil in regeldrukervaring zien binnen de nut/noodzaak condities, $F(1, 51) = .14, p > .71, ns$ ($M = 4.41$ (regel heeft geen nut/noodzaak) vs. $M = 4.58$ (regel heeft wel nut/noodzaak)).

6.3.4 Verwerkingsconditie en sociaal-emotionele manipulatie

Vervolgens analyseren wij de rol van de verwerkingscondities in het effect dat sociaal-emotionele manipulatie op de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid heeft, met vergelijkbare analyses.

Met een 2 (sociaal-emotionele manipulatie: stem/vertrouwen versus geen stem/vertrouwen) x 2 (verwerkingsmodus: rationeel versus ervaringsgericht) MANOVA onderzoeken wij het effect van deze onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabelen (a) *beleving van regeldruk* en (b) de *nalevingsbereidheid*. De MANOVA laat zien dat de verwerkingsmodus geen significante hoofdeffecten heeft op de afhankelijke variabelen, $F_s(2, 96) = .69, p_s = .50$. Ook de “sociaal-emotionele manipulatie x verwerkingsmodus interactie” is niet significant, $F(2, 96) = 1.62, p = .20$. In Tabel 6.3 worden de relevante waarden gegeven.

Een univariate ANOVA geeft aan dat een *sociaal-emotionele manipulatie x verwerkingsconditie* interactie geen significant effect heeft op de beleefde regeldruk, $F(1, 97) > 2.89, p = .092$. Deze interactie heeft eveneens geen significant effect op de nalevingsbereidheid, $F(1, 97) = 1.48, p = .227$. Ook de hoofdeffecten in deze analyse zijn niet significant, alle $F_s(1, 97) = .959, p = .33$.

Verdere analyse laat zien dat (hoog) rationele deelnemers in de conditie waar geen stem/vertrouwen was, marginaal significant vaker aangeven regeldruk te beleven dan in de conditie waar wel stem/vertrouwen is, $F(1, 51) = 3.74, p = .059$ ($M = 4,87$ vs $M = 4,0$). Dit is

echter bij ervaringsgerichte deelnemers niet het geval, $F(1, 46) = .253, p = .617$. Hier zien we slechts een niet-significante aanwijzing dat (hoog) ervaringsgerichte deelnemers juist een min of meer sterkere beleving van regeldruk noteren in de conditie waar wel stem/vertrouwen is ($M = 4,23$) dan in de conditie waar er geen stem/vertrouwen is ($M = 4,0$).

Tabel 6.3: Gemiddelden en Standard Deviatie van beleefde regeldruk en nalevingsbereidheid binnen de vier condities ($n=100$)

Uitspraak		Experimentele groepen			
		Stem/vertrouwen	Stem/vertrouwen	Geen stem/vertrouwen	Geen stem/vertrouwen
		x	x	x	x
		Ervaringsgericht	Rationeel	Ervaringsgericht	Rationeel
Ik ben bereid de regel na te leven	n	30	23	18	30
	$M (SD)$	4.70 (1.58)	4.78 (1.70)	4.78 (1.80)	4.00 (1.88)
De regel geeft mij een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie	n	30	23	18	30
	$M (SD)$	4.23 (1.36)	4.00 (1.65)	4.00 (1.85)	4.87 (1.59)

6.3.5 Verwerkingsconditie en mediërend effect

De voorgaande bevindingen ondersteunen de veronderstelling dat rationele en ervaringsgerichte deelnemers de instrumentele en relationele manipulaties op verschillende manieren verwerken. De bevindingen suggereren ook dat tussen beide groepen deelnemers de beleefde regeldruk een verschillende rol speelt bij de verwerking van de sociaal-emotionele- en instrumentele manipulaties en ook bij het effect dat de manipulaties op de nalevingsbereidheid heeft.

Om de processen verder te verhelderen, hebben we voor de rationele en ervaringsgerichte- deelnemers afzonderlijk, regressieanalyses uitgevoerd. In de eerste stap hebben we de *sociaal-emotionele en de instrumentele manipulatie* ingevoerd als onafhankelijke variabelen en de *nalevingsbereidheid* als afhankelijke variabele, en in een tweede stap hebben we de *beleefde regeldruk* ingevoerd als een aanvullende onafhankelijke variabele. Gezien de grootte van beide groepen beperken we de analyses tot de hoofd-effecten en houden we verder geen rekening met interacties.

Bij de groep van rationele deelnemers laat de eerste stap in de stapsgewijze meervoudige regressie een significant hoofdeffect zien van de *instrumentele manipulatie* op de *nalevingsbereidheid*, $\beta = .32, p = .017$, en geen significant effect van de sociaal-emotionele manipulatie, $\beta = .22, p = .097$. Het is echter van belang dat het significante hoofdeffect van de *instrumentele manipulatie* significant blijft wanneer de *beleving van regeldruk* in de analyse

wordt betrokken, $\beta = .33$, $p = .010$, wat aangeeft dat de *beleefde regeldruk*, het effect dat de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid heeft, niet medieert.

Bij de groep van ervaringsgerichte deelnemers is er na de eerste stap in de regressie-analyse eveneens een significant hoofdeffect van de *instrumentele manipulatie* op de nalevingsbereidheid te zien, $\beta = .34$, $p = .020$. De sociaal-emotionele manipulatie heeft ook binnen deze groep geen effect op de nalevingsbereidheid, $\beta = .04$, $p = .774$. Cruciaal is echter dat het significante effect van de *instrumentele manipulatie* op de *nalevingsbereidheid* aanzienlijk wordt verzwakt en niet meer significant is wanneer de *beleefde regeldruk* in de analyse wordt betrokken, $\beta = .13$, $p = .392$, wat suggereert dat bij ervaringsgerichte deelnemers de beleefde regeldruk het effect medieert dat de instrumentele manipulatie op de nalevingsbereidheid heeft. Dit is een belangrijk resultaat. Het toont aan dat bij ervaringsgerichte en rationele deelnemers verschillende verwerkingsmechanismen werkzaam zijn die de informatie van de manipulaties verschillend verwerken. Bij ervaringsgerichte deelnemers hangt het effect van informatie of een regel al dan niet “nut/noodzaak” heeft op hun nalevingsbereidheid af van de beleefde regeldruk. Bij rationele deelnemers is er echter een directe relatie tussen informatie over het al dan niet hebben van “nut/noodzaak” van de regel en de nalevingsbereidheid, en deze relatie wordt niet gemedieerd door de beleefde regeldruk.

6.3.6 Antwoord op OV4 en OV5

Wij onderzochten de invloed van een voorkeur voor informatieverwerking op het boven omschreven driehoeksverband tussen (1) onrechtvaardigheidsinformatie, (2) beleefde regeldruk en (3) nalevingsbereidheid. Daarbij zagen wij dat de verwerkingsvoorkeur noch op de beleving van regeldruk noch op de nalevingsbereidheid een direct effect had. We ontdekten dat bij zowel de hoog ervaringsgerichte deelnemers als bij de hoog rationele deelnemers de beleving van regeldruk significant verband hield (negatief) met de nalevingsbereidheid. Het antwoord op OV4 is dat er zowel voor rationele als voor ervaringsgerichte deelnemers een negatief verband is tussen de beleving van regeldruk en de nalevingsbereidheid. Voor beiden groepen geldt dat naarmate de regeldruk toeneemt de nalevingsbereidheid afneemt en vice versa.

Ten aanzien van OV5 zagen wij echter opmerkelijke verschillen toen we de groepen van rationele- en ervaringsgerichte deelnemers vergeleken.

De rationele deelnemers bleken bij hun overwegingen om de regel na te leven vooral gevoelig voor instrumentele rechtvaardigheidsinformatie. Deze informatie had bij hen een significant effect op de nalevingsbereidheid terwijl hun regeldrukervaring hierdoor niet significant werd beïnvloed. Rationele deelnemers waren minder gevoelig voor sociaal-emotionele informatie. Het effect van deze informatie op hun nalevingsbereidheid was niet significant en het effect op hun beleving van regeldruk was hooguit marginaal significant. In de conditie waar informatie gegeven werd dat er stem/vertrouwen was voelden zij marginaal significant minder regeldruk.

In ons onderzoek bleken ervaringsgerichte deelnemers eveneens veel gevoeliger te zijn voor instrumentele informatie dan voor sociaal-emotionele informatie. Zowel hun beleving van regeldruk als hun nalevingsbereidheid werden significant beïnvloed door de instrumentele rechtvaardigheidsinformatie. Maar de invloed op hun gevoel van regeldruk was sterker dan het effect op de nalevingsbereidheid. Hoog-ervaringsgerichte deelnemers beleefden in de conditie waar gesteld werd dat de regel nut/noodzaak had significant minder regeldruk en waren significant meer bereid de regel op te volgen dan in de conditie waar nut/noodzaak ontbrak. Sociaal-emotionele rechtvaardigheidsinformatie had ook bij hen geen significante invloed op hun beleving van regeldruk of op hun nalevingsbereidheid. In de conditie waar informatie gegeven werd dat er stem/vertrouwen was zagen we dat hoog-ervaringsgerichte deelnemers juist miniem sterker regeldruk beleven dan in de conditie waar er geen stem/vertrouwen was.

Toen we de effecten van instrumentele rechtvaardigheidsinformatie op de nalevingsbereidheid tussen de groepen van ervaringsgerichte- en rationele deelnemers vergeleken, ontdekten we dat bij de rationele deelnemers dit effect niet gemedieerd werd door de beleefde regeldruk, maar juist wel bij de ervaringsgerichte deelnemers.

Ons experiment levert derhalve verder bewijs dat naleving langs twee verschillende routes wordt bereikt. Rationele mensen lijken een directe route te volgen waarbij informatie bijdraagt aan meer of minder bereidheid om aan regels te voldoen. Ervaringsgerichte mensen lijken meer een indirecte route te volgen, waarbij informatie emoties genereert, die op hun beurt weer invloed uitoefenen op de bereidheid om de regel na te leven.

6.4 Conclusie: De invloed van verwerkingsvoorkeur op nalevingsbereidheid

In dit hoofdstuk hebben we een experiment uitgevoerd dat is ontworpen om de conclusies van het voorgaande onderzoek (Enquête-1) op hun geldigheid te beoordelen. Dit experiment leverde de volgende conclusies op.

Regeldruk als reactie op onrecht

We vonden dat zowel sociaal-emotionele als instrumentele rechtvaardigheidsinformatie een direct causaal effect hadden op de beleving van regeldruk. Op grond hiervan concluderen we dat de rechtvaardigheidsindeling van (1) sociaal-emotionele en (2) instrumentele rechtvaardigheid van belang is voor het inschatten van de mate van psychologische druk bij de omgang met regels.

Twee routes naar naleving

De resultaten in dit hoofdstuk ondersteunen de conclusie uit het enquête onderzoek (Enquête-1) dat er twee routes zijn waarlangs een besluit tot naleving wordt genomen. Wij hebben hierdoor opnieuw bewijs gevonden voor het bestaan van (1) een directe route tussen rechtvaardigheidsinformatie en nalevingsbereidheid die onafhankelijk van de beleving van regeldruk verloopt, en (2) een indirecte route tussen deze informatie en nalevingsbereidheid die wel sterk wordt beïnvloed door de beleving van regeldruk. Ook op basis van het experiment concludeerden wij dat mensen met een rationele voorkeur de directe route volgen en mensen met een ervaringsgerichte voorkeur de indirecte route. In dit laatste geval medieerde de emotionele lading⁴⁹⁸ van de perceptie van regeldruk het effect dat instrumentele informatie normaal gesproken zou hebben op de bereidheid om regels na te leven.

Implicaties

De implicatie van de indirecte route is dat als een overheid bijvoorbeeld haar best doet om vertrouwen te scheppen en mensen met respect behandelt, het toch kan zijn dat eerdere ervaringen regeldruk kunnen veroorzaken. Maar ook als de overheid te kennen geeft de regeldruk met een bedrag of een aantal procenten terug gedrongen te hebben, kunnen eerdere ervaringen wantrouwen genereren en regeldruk opwekken. Dit kan dan het gunstige effect dat

⁴⁹⁸ Wij formuleerden regeldruk als een gevoel van druk, belasting, stress of irritatie.

een dergelijke houding of een dergelijke bewering normaal gesproken zou hebben, tenietdoen. Het respectvol behandelen van mensen en hen de kans geven om hun stem te laten horen, kunnen dus niet altijd het gevoel van regeldruk wegnemen als er negatieve ervaringen uit het verleden zijn.